

ВІДГУК

офіційного опонента на дисертацію

Анастасії Яківни Любимової

«ТРАДИЦІЙНА ПІСЕННА КУЛЬТУРА ПІЗНЬОГО ФОРМУВАННЯ В АРЕАЛІ ДНІПРОВСЬКИХ ПОРОГІВ: СПЕЦИФІКА ЖАНРОВОЇ СИСТЕМИ»

на здобуття наукового ступеня доктора філософії

за спеціальністю 025 «Музичне мистецтво»

02 «Культура і мистецтво»

Дисертаційне дослідження Анастасії Любимової є підсумком кількарічних польових (спільно з її колегами) та аналітичних досліджень авторки у царині етномузичного вивчення частини Степової України – зони Дніпровських порогів, якій до цього часу не було приділено достатньо уваги у етномузикологічній літературі.

Низький рівень вивченості території, відсутність описових і теоретичних праць, які б характеризували місцеву музичну культуру, створювали пустку на тлі сусідніх традицій на музично-етнографічній мапі України й обумовили актуальність пропонованого дослідження. Вивчення і системне представлення регіональної музичної культури сільського середовища ареалу Дніпровських порогів дозволить значною мірою заповнити зазначену прогалину.

Розв'язана росіянами війна в Україні, внаслідок якої найбільше страждає південь і схід братньої для нас держави, посилює актуальність та своєчасність цієї роботи. Деякі з сіл та містечок, обстежених авторкою у складі команди з викладачів та співробітників Дніпропетровської академії музики ім. М. Глінки, на сьогоднішній день кардинально змінилися. Відбуваються постійні обстріли, руйнування будинків і людських життів, більшість мешканців змушені покинути рідні домівки, а шанси успішних повторних фольклорних записів у цих місцевостях наближаються до нуля.

Чи не першим поштовхом до глибокого дослідження фольклорної традиції зони Дніпровських порогів став кількарічний процес внесення

козацьких пісень до переліку всесвітньої спадщини UNESCO, втілений у 2017 році. У ході польової роботи з пошуку реліктових зразків пісень козацької тематики стало зрозуміло, що етнографічні експедиції повинні фіксувати не лише окремий жанр, а увесь спектр народномузичної традиції бодай у сучасному її стані, адже польові записи попередників мали на меті віднайти та зафіксувати передусім шедеври степового багатоголосся задля різноманітних аудіо- та відеопублікацій, а також поповнення репертуару міських фольклористичних гуртів, та не передбачали їх аналітичного опрацювання чи бодай архівного опису. Таким чином, залишалися поза увагою, наприклад, обрядовопісенні «примітиви» та множинність їх словесно-музичних варіантів.

Додатковим фактором, що ускладнює дослідження давнього шару фольклорної традиції є поліетнічний склад місцевого населення, що сформувався протягом XVII–XX ст. (адже, окрім українців, в області компактними групами проживають болгари, євреї, німці, поляки, румуни, росіяни, серби та інші етнічні спільноти). Проте, у сільській місцевості зони Дніпровських порогів (жителі якої і є носіями традиційної пісенної культури, що є об'єктом вивчення етномузикології) значно переважають українці, які перемістилися сюди з різних територій первинного заселення – земель так званої «історичної України» [с. 21]. Проникнення і взаємовплив не лише іноетнічного населення, але й переселенців з різних регіонів України утворили складну та неоднорідну картину місцевої етномузичної культури.

Дисертаційна робота А. Любимової складається зі вступу, чотирьох розділів та додатків, які різнобічно доповнюють, поглиблюють та ілюструють представлене дослідження. Одразу привертає увагу прагнення авторки відобразити увесь зріз народномузичної (передусім пісенної) культури у сучасному стані її побутування. Для цього вона звертається не лише до окремого жанру чи жанрової групи (як це здебільшого прийнято у дисертаціях етномузикологів), а аналізує одразу чи не всі наявні жанри місцевої традиції з власних записів та архівів інших збирачів. Джерельну базу дослідження складають понад 1500 пісенних творів та супутньої їм етнографічної інформації. Зважаючи на просторий географічний ареал, обраний

дисертанткою, ця праця видається величезною та може співвідноситися із монографічною.

Вагомий перелік поставлених завдань дисертантка вирішує за допомогою різних методів, застосованих у її дослідженні, серед яких:

1) метод комплексного вивчення музичної культури регіону в сукупності етнографічної та власне етномузичної складових, який домінує в українській етномузикознавчій науці;

2) різні методи збору та первинної обробки даних: фронтальне обстеження населених пунктів обраної території, опитування носіїв традиції для виявлення базового пісенного репертуару (інтерв'ювання); текстове та нотне транскрибування здобутих матеріалів з дотриманням сучасних вимог, встановлених в українській етномузикознавчій практиці; етнографічний опис обрядових дій;

3) для класифікації власне пісенного репертуару пошукувачка спирається на параметри жанрово-функціонального поділу пісенних масивів, прийняті у київському етномузикологічному осередку (передусім у працях Ірини Клименко, Євгена Єфремова, Маргарити Скаженик та інших), продовжувачкою традицій якого авторка себе вважає;

4) базовою методикою аналізу етномузичних зразків у дисертації є структурно-типологічний метод: ритмосилабічне моделювання (визначення ритмічних типів), доповнене аналізом звуковисотних характеристик зразків (ладу, фактури) та стильовим аналізом мелодій, який є вже класичним та активно практикується в українській науці ще від початку XX ст., а нині є провідним методом етномузичної аналітики;

5) статистичний метод дає можливість визначати вагомість виокремлених жанрових шарів, порівнювати їх потужність у різних локусах.

6) картографічний метод, який візуалізує поширення мелодій певного жанру в терені та дозволяє в подальшому застосовувати порівняльно-географічні методики. Останніми десятиліттями цей метод також виступає на арені української етномузикології як один з найпоказовіших і такий, що дозволяє узагальнити й масштабувати розрізнені локальні та регіональні фольклористичні дослідження.

Аналітична частина дисертації включає в себе 4 розділи. У першому дається коротка характеристика географії та історії обраного регіону, його традиційної культурної спадщини та результатів її вивчення попередниками. У другому розділі розглядаються обряди і мелотипи зимового циклу з окремою увагою, зосередженою на творах дитячого репертуару примітивної стилістики – вивчаються їх поетичні тексти та особливості ритмічної організації. У третьому розділі концентрується увага на місцевих варіантах проведення весільного обряду та піснях, що його супроводжують; власне наспіви класифіковано за ритмосилабічними типами, виділено основні, найбільш уживані в означеному регіоні. Завершальний четвертий розділ присвячений циклу звичайних (ліричних) пісень, їх жанровим різновидам та мелостилістиці. Тут окреслено проблеми, пов'язані з вивченням жанрового шару, проведено паралелі між філологічними та етномузикознавчими дослідженнями пісенної лірики, виконано впорядкування ліричних пісень терену за сюжетно-функційними критеріями та систематизовано за музично-стильовими ознаками. Аналітичні підрозділи щедро унаочнені систематичними таблицями та схемами.

У додатках до цієї роботи вміщені різні форми матеріалів, що фіксують явища регіональної історії та культури. Додаток А містить історичні, діалектні та етномузичні (мелотипологічні) карти й таблиці, які унаочнюють результати проведеного дослідження. Додаток Б – основний для цього дослідження: він презентує нотні й текстові транскрипції кращих пісенних зразків місцевої музичної традиції, зафіксованих на теренах навколо Дніпровських порогів (усього 40 одиниць). Також у додатках представлені світлини, на яких відображена історія, побут, архітектура, вбрання колишніх мешканців цих теренів.

До безумовних переваг дисертаційного дослідження слід зарахувати і його практичне значення. Згромаджені авторкою знання про обраний нею регіон з погляду суміжних з етномузикознавством наук можуть бути залучені до порівняльних студій різних дослідників.

Нотні транскрипції різножанрових народнопісенних творів, частина з яких оприлюднюється та вводиться у науковий обіг вперше, можуть лягти в основу досліджень інших етномузикологів, а також увійти у регіональні

фольклористичні збірки. Тут варто зазначити, що авторкою спільно з її колегою етномузикологинею Галиною Пшенічкіною вже було укладено два випуски серії фольклорно-етнографічних збірок «Народні пісні сучасної Дніпропетровщини» (вип. 1: «Томаківський район»; вип. 2: «Петропавлівський район»), які користуються неабиякою популярністю серед поціновувачів фольклору півдня України. У тексті дисертації анонсоване продовження роботи з публікації музично-етнографічних матеріалів, зібраних у експедиціях в зоні Дніпровських порогів [с. 58].

Вкотре, після вживання слідом за авторкою одного з ключових у пропонованій праці термінів («зона Дніпровських порогів»), у опонента виникає ряд логічних запитань та зауважень:

1. Чи це власний термін, винайдений дисертанткою та застосований відносно території, окресленої у її роботі, чи він вже був запропонований раніше кимось із науковців? Крім того, авторка використовує ряд понять: «зона», «ареал», «територія», «терени» Дніпровських порогів. Чи слід сприймати їх у тексті дисертації як синоніми?

2. Також хотілося би дізнатися про конкретні межі цієї зони. Серед уміщених в Додатку А карт не вдалося знайти жодної, яка б окреслювала названу зону. У тексті дисертації наявне лише одне пояснення, яке, на мій погляд, не є досить виразним: «Територія, яка пролягає по обидва боки від місця розташування Дніпровських порогів» [с. 21]. Проте, наскільки я розумію, Дніпровські пороги є доволі чітко пов'язаними з власне річкою Дніпро та прибережною місцевістю на відстані кількох десятків кілометрів по обидва боки від нього. Географія ж дослідження у дисертації охоплює значно ширший (передусім із заходу на схід) ареал. В такому випадку, наскільки доцільною є прив'язка саме до порогів? Чи не доречніше було би назвати її Степовою зоною (як, наприклад, у цьому визначенні на с. 35: «Степова зона обіймає, зокрема, й ті землі, які географічно розташовані по обидва боки від Дніпровських порогів, між річками Інгулець, Оріль, Самара, Вовча та Каховським водосховищем. Сьогодні це територія Дніпропетровської області») або популярною історичною назвою Дике Поле?

Ще одна побіжна заувага стосується термінології. У тексті дисертації А. Любимова неоднаково вживає географічне визначення: «дніпровські»

(сс. 7, 8, 38, 67, 161) та «Дніпровські» пороги (с. 6 та в усіх інших випадках). Чи є це випадковістю, чи вжито по-різному з якихось певних міркувань?

3. До зауважень слід віднести некоректне написання у роботі аббревіатури UNESCO – Організації Об'єднаних Націй з питань освіти, науки і культури (англ. United Nations Education, Scientific and Cultural Organization), 8 разів вжите в роботі як «UNESKO» (на сс. 3, 49 – двічі, 50, 51, 67, 115 139). Також у тексті наявні незначні технічні та пунктуаційні огріхи.

4. На с. 25 авторка пише: «У дисертаційному дослідженні прагнемо використати наукові і методологічні принципи і підходи, яких дотримуються провідні етномузикологи України та окремих країн Європи (зокрема, Литви, Польщі, Сербії, Болгарії)». Однак, з-поміж обширного списку джерел (227 позицій) література іноземними мовами (методологічні, аналітичні, порівняльні, джерелознавчі тощо) не представлена зовсім, якщо не враховувати поодинокі публікації європейських колег в українських наукових збірниках.

5. Оскільки географія дослідження досить широка і включає традицію по обидва береги Дніпра (яка, як відомо, на теренах центральної та північної України значно різниться), чи помічала пошукувачка суттєву різницю у жанровому складі, стилістиці виконання тощо у селах лівобережжя та правобережжя зони Дніпровських порогів?

6. Територія Дніпровських порогів межує одразу з кількома значними та самобутніми етнографічними регіонами (Слобожанщиною, Полтавщиною на лівобережжі, Середньою Наддніпрянщиною та передстеповим Правобережжям на правому березі Дніпра). Наскільки відчутний зв'язок і вплив сусідніх традицій на обрану авторкою і у чому це виявляється?

Незважаючи на озвучені у цьому відгуку зауваження, дисертаційна робота А. Любимової, так само як дотичні наукові публікації здобувачки, варта високої оцінки, адже викладені матеріали заповняють дослідницькі «прогалини» на етномузичних мапах, можуть слугувати орієнтиром для дослідження суміжних теренів, відкривають можливості для подальшого різновекторного вивчення зони Дніпровських порогів. Головні елементи дослідження – мета, завдання, винесені на захист положення, дані й

методологія дослідження, його форма, теоретичні основи його методології й самі методи даної наукової роботи сформульовані, описані й обґрунтовані належним чином. Авторка дотрималась принципів академічної доброчесності. Структура дисертації відповідає вимогам до дисертаційних робіт. Результати дослідження представлені послідовно і чітко. Також ясно й логічно викладено й аргументовано основні поняття, використані в дисертації. Представлені чіткі й обґрунтовані висновки.

Узагальнюючи викладені враження та роздуми, засвідчую, що рецензоване наукове дослідження А. Любимової – дисертація «Традиційна пісенна культура пізнього формування в ареалі Дніпровських порогів: специфіка жанрової системи» виконана на високому науковому рівні та цілком відповідає вимогам МОН України, а сама пошукувачка беззаперечно заслуговує на присудження їй наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 025 «Музичне мистецтво» 02 «Культура і мистецтво».

Також сподіваюся, що матеріали дисертації будуть опубліковані як розгорнута монографія з великою кількістю ілюстративного матеріалу, що дозволить ознайомитись із результатами дослідження широкому колу етномузикологів в Україні та інших країнах Європи і світу.

Рімантас Слюжинскас

Старший науковий співробітник

Відділу етномузикології

Центру науки

Академії музики і театру Литви,

доктор мистецтвознавства, професор

Вільнюс, 06 02 2023